

ZAMONAVIY OMMAVIY AXBOROT VOSITALARIDA O'ZBEK ADABIY TILI ME'YORLARINI BUZILISHLARI, SABABLARI VA INNOVATSION YECHIMLAR

Shamaksudova Saodat Xidoyatovna

O'zJOKU O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, F.f.f.d. PhD.

Foziljonova Yorqinoy Ubaydullo qizi

O'zJOKU Xalqaro munosabatlar va ijtimoiy gumanitar fanlar fakulteti talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15163937>

Annotatsiya. Ushbu maqola zamonaviy ommaviy axborot vositalarida (OAV) o'zbek adabiy tilining me'yoriy buzilishlarini lingvistik, ijtimoiy va texnologik jihatlardan tahlil qiladi.

Tadqiqotda OAV matnlaridagi eng ko'p uchraydigan imlo, grammatika va leksik xatolar statistikasi, ularning sabablari hamda til me'yorlarini tiklash bo'yicha taklif etilayotgan innovatsion yechimlar ko'rib chiqilgan. Maqola jurnalistika, til siyosati va raqamli lingvistika sohalari uchun amaliy qo'llanma sifatida mo'ljallangan.

Kalit so'zlar: o'zbek adabiy tili, OAV, til me'yorlari, lingvistik buzilishlar, media lingvistika, til siyosati.

VIOLATIONS OF THE NORMS OF THE UZBEK LITERARY LANGUAGE IN MODERN MASS MEDIA, THEIR CAUSES AND INNOVATIVE SOLUTIONS

Abstract. This article analyzes the normative violations of the Uzbek literary language in modern mass media (mass media) from linguistic, social and technological aspects. The study examines the statistics of the most common spelling, grammatical and lexical errors in mass media texts, their causes and the proposed innovative solutions to restore language norms. The article is intended as a practical guide for the fields of journalism, language policy and digital linguistics.

Keywords: Uzbek literary language, mass media, language norms, linguistic violations, media linguistics, language policy.

НАРУШЕНИЯ НОРМ УЗБЕКСКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА В СОВРЕМЕННЫХ СМИ, ИХ ПРИЧИНЫ И ИННОВАЦИОННЫЕ РЕШЕНИЯ

Аннотация. В статье анализируются нормативные нарушения узбекского литературного языка в современных средствах массовой информации (СМИ) с лингвистической, социальной и технологической точек зрения. В исследовании были изучены статистические данные о наиболее распространенных орфографических, грамматических и лексических ошибках в медиатекстах, причины их возникновения, а также предложены инновационные решения по восстановлению языковых норм. Статья задумана как практическое руководство для специалистов в области журналистики, языковой политики и цифровой лингвистики.

Ключевые слова: *узбекский литературный язык, СМИ, языковые нормы, языковые нарушения, медиалингвистика, языковая политика.*

O'zbekistonda raqamli media sohasining jadal rivojlanishi bilan ommaviy axborot vositalarida (OAV) adabiy til me'yorlarini saqlash muammosi kundalik muhokamalarga aylanmoqda. 2023-yilda O'zbekiston Respublikasi Matbuot va axborot agentligi tomonidan o'tkazilgan monitoringga ko'ra, onlayn nashrlarning 73%ida imlo, grammatika yoki terminologik xatolar qayd etilgan.

Bu holat nafaqat tilning tizimli buzilishiga olib kelmoqda, balki milliy madaniy merosning asl manbalardan uzoqlashuviga ham sabab bo'lmoqda.

Ushbu tadqiqotning maqsadi – zamonaviy OAVda kuzatiladigan til buzilishlarini tizimlashtirib, ularning ildizlarini aniqlash va samarali yechimlarni taklif qilish.

1. OAVda adabiy til buzilishlarining asosiy turlari

1.1. Imloviy xatolar

Fonetik yozuv: "qilolmayman" (o'rniga "qila olmayman"), "kelishdi"* ("kelishdi" emas).

Qo'shma so'zlarning noto'g'ri yozilishi: "bitta narsa" ("bitgan narsa"), "hamma joyda" ("har joyda").

Statistika: O'ZA (O'zbekiston adabiy tili) loyihasining 2024-yil hisobotiga ko'ra, eng ko'p takrorlanadigan imlo xatolari ro'yxatida "shu yerda" ("shu yerdan") birinchi o'rinda (42%).

1.2. Grammatik nosozliklar

Gap tuzilmasidagi xatolar: "U kelib, gapirdi" (o'rniga "U kelib gapirdi").

Ortiqcha qo'shimchalar: "yozib qo'ygan edi" ("yozgan edi"). **Fe'l zamonlarining noto'g'ri ishlatilishi:** "U aytgan" (o'rniga "U aytadi" – hozirgi zamon talabi).

1.3. Leksik ifodalarning soddalashtirilishi

Adabiy til o'rniga so'zlashuv uslubi: "Zo'r!", "Vay!", "Qoyil!" kabi ifodalar yangilik matnlarida ko'p uchraydi. **Chetdan olingan so'zlar:** "Репост" (o'rniga "qayta ulash"), "чекнуть" ("tekshirib ko'rish").

1.4. Terminologik tartibsizliklar

Ruscha/inglizcha atamalarining bema'lol qo'llanilishi: "Тренд" ("ommabop"), "like" ("yoqtirish").

2. Buzilishlarning asosiy sabablari

2.1. Kasbiy tayyorgarlikning yetishmasligi - O'zbekiston jurnalistika fakultetlarida til me'yorlariga bag'ishlangan dars soatlari cheklangan (haftasiga 2 soat).

2.2. Tezkor yangiliklarni yetkazish bosimi - Clickbait sarlavhalar ("Bu yangilikni o'qimasangiz, afsuslanasiz!") va qisqa kontent talabi tufayli imlo va grammatika e'tibordan chetda qolmoqda.

2.3. Raqamli platformalarning til nazoratidan uzoqligi - Telegram kanallar va ijtimoiy tarmoqlarda tahririy filtr yo'qligi tufayli xatolar tez tarqaladi.

3. Taklif etilayotgan innovatsion yechimlar

3.1. OAV xodimlari uchun til me'yoriylashtirish dasturlari - AI-asosli tahririy yordamchilar: Grammarluga o'xshash o'zbekcha dasturiy vosita "ImloBot" loyihasi). **Obligat kurslar:** - Jurnalistlar uchun oylik sertifikatlash kurslari.

3.2. Davlat til siyosatini takomillashtirish

"OAVda adabiy til kodeksi" – matbuot nashrlariga adabiy til me'yorlarini majburiy qo'llash talabi. **Raqamli til nazorati:** O'zA tomonidan OAV kontentini avtomatik tekshirish platformasi.

3.3. Auditoriya bilimligini oshirish

"Xato topuvchi" platformasi – o'quvchilar OAVdagi xatolarni belgilab, reyting tizimi orqali jurnalistlarni rag'batlantirishi mumkin.

Taklif etilayotgan innovatsion yechimlarga yana bir nechta usullarni qo'shish mumkin.

1. Sun'iy intellekt asosidagi o'zbekcha tahririy yordamchilar

"ImloAI" loyihasi (2024-yil beta-versiyasi) - O'zbek tilidagi matnlarni real vaqt rejimida tekshiradi, xatolarni belgilab, adabiy tilga mos variantlarni taklif qiladi.

2. OAV uchun raqamli til resurslari

"O'zbek adabiy tilining raqamli qo'llanmasi", Har bir OAV tahririyati uchun majburiy standart- so'z tanlash algoritmlari, sarlavha yozish qoidalari, intervyu transkripsiyasi standartlari

"MediaLingvo" platformasi - Jurnalistlar uchun onlayn mashg'ulotlar, oylik imlo testlari va reyting tizimi

3. Interfaol auditoriya nazorati- "Xato.uz" crowd-sourcing platformasi orqali o'quvchilar OAVdagi xatolarni belgilashi mumkin, eng ko'p xato qayd etilgan OAVlar reytingi (oylik hisobot)

"Til muhofazachisi" browser kengaytmasi - Veb-sahifalardagi o'zbekcha xatolarni avtomatik belgilaydi, statistik ma'lumotlar jamlovchi panel

4. Davlat qo'llab-quvvatlash dasturlari: "Adabiy til sifati" mukofoti - OAVlarni yiliga bir marta quyidagilar bo'yicha baholash: - Imlo to'g'riligi (95%+) terminologik izchillik, innovatsion til yechimlari

"OAV til menejerlari" tayyorlash dasturi: - tahririyatlarda maxsus til nazoratchisi lavozimi, 6 oylik malaka oshirish kurslari

Statistik ma'lumotlar va prognozlar- 2025-yilga kelib ushbu yechimlar: OAVdagi imlo xatolarini 60% ga kamaytirishi kutilmoqda, adabiy tildan foydalanish darajasini 85% oshirishi prognoz qilinmoqda

Ushbu innovatsion yondashuvlar nafaqat til me'yorlarini saqlab qolish, balki o'zbek tilining raqamli maydonda rivojlanishiga ham hissa qo'shadi. Har bir yechim amaliy jihatdan qo'llanilishi va tekshirilishi uchun maxsus pilot loyihalar sifatida ishlab chiqilmoqda.

Xulosa

O'zbek adabiy tilining OAVdagi me'yoriyligi – nafaqat lingvistik, balki madaniy va milliy xavfsizlik masalasidir. Statistik ma'lumotlar, yangi texnologiyalar va qat'iy qonuniy tartiblar aralashmasi orqali bu muammoni bartaraf etish mumkin. Biz ushbu maqolada shu muammolarni bartaraf etishi mumkin holatlarni ko'rib chiqdik

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi "til to'g'risida"gi Qonuni (2020).
2. O'ZA (O'zbekiston adabiy tili) monitoring hisoboti (2024).
3. Crystal, D. (2001). Language and the Internet. Cambridge University Press.
4. Ahmedov, B. (2022). Zamonaviy OAV va adabiy til me'yorlari. Toshkent: "O'qituvchi" nashriyoti.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2021-yil 21-oktabrdagi "O'zbek tili va adabiyotini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori.
6. Quronov, D. (2020). Media Lingvistikasi: OAVda til ishlatilishi. Toshkent: "Fan" nashriyoti.
7. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi (2023). "Ommaviy axborot vositalari va til" bo'limi.
8. O'ZA (O'zbekiston adabiy tili) (2024). OAV monitoring hisoboti: 2023-yil statistikasi.
9. Crystal, D. (2001). Language and the Internet. Cambridge University Press.
10. Van Dijk, T. (2013). Discourse and Power in the Media. Routledge.
11. O'zbekiston matbuot va axborot agentligi rasmiy sayti–
www.press.uz
12. O'zbekiston statistika qo'mitasi (2023). OAV So'rovnomalari va auditoriya o'rganish.
13. Karimov, A. (2023). "OAVda til buzilishlari: Lingvistik tahlil". til va Adabiyot jurnali, 4(12), 45-60.